

І. В. Драган,

к. е. н., Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ГАРАНТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У ПРОЦЕСІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено роль інвестиційних джерел економічного зростання за умов глобалізації. Доведено, що глобалізацію потрібно розглядати як об'єктивний процес розвитку прямих іноземних інвестицій. Визначено, що Україна має скористатися позитивними процесами глобалізації ринків та максимально інтегруватися в міжнародну ринкову систему.

In the article the role of investment sources of the economy growing is explored subject to the condition globalization. It is led to that the globalization needs to be examined as objective process of development of direct foreign investments. It is certain that Ukraine is to take advantage of positive processes of globalization of markets and be maximally integrated in the international market system.

Ключові слова: глобалізація, економічне зростання, іноземні інвестиції, капітал, міжнародні контракти, ринкова система.

ВСТУП

Найважливішим чинником і одночасно результатом глобалізації та розвитку світового господарства й посилення інтеграційних тенденцій стало стрімке зростання іноземних інвестицій. Капітал інтернаціональний за своєю природою, у гонитві за прибутком він не визнає національних меж і надходить у країни, де попит на інвестиції високий і їхня прибутковість перевищує норму.

Залучення іноземного капіталу приносить прямі й непрямі вигоди і переваги для економіки країни, що відповідає національним інтересам.

По-перше, це додаткове джерело накопичення, що істотно збільшує ресурси для відновлення і розширення основного капіталу, реалізації інвестиційних проектів і програм, що забезпечують поживлення й піднесення економіки, насичення внутрішнього ринку конкурентоспроможними товарами та послугами.

По-друге, прямі іноземні інвестиції несуть із собою не тільки капітали, а й сучасні технології, що забезпечують випуск конкурентоспроможної продукції за двома основними параметрами: за рівнем новизни та якістю вироблених товарів і послуг, і за зниженням витрат їхнього виробництва.

По-третє, іноземні інвестиції в конкретні об'єкти звичайно супроводжуються навчанням персоналу — підготовкою його на місці, закордонними стажуваннями. Це допомагає формуванню покоління працівників, що ефективно використовують нові технології, ринкові механізми, міжнародні контракти, здатні вистояти і перемогти в жорсткій конкурентній боротьбі.

По-четверте, іноземні інвестиції спонукають до освоєння досвіду функціону-

вання ринкової економіки, властивих їй "правил гри". Зближення економічних умов функціонування капіталу із загальноприйнятими у світі сприяє припливу іноземного капіталу, породжує впевненість інвестора в поверненні вкладених засобів із достатнім прибутком (без чого він не буде ризикувати) і одночасно прискорює процес формування в країні інвестиційного клімату, сприятливого як для закордонних, так і для вітчизняних інвесторів. Внаслідок цього ринкова економіка спирається на власну відтворювальну основу, що сприяє створенню прошарку ефективних власників.

По-п'яте, потік іноземних інвестицій прискорює процес входження української економіки у світове господарство, розвиток ефективних інтеграційних процесів, сприяє вмілому використанню переваг міжнародного поділу і кооперації праці, глобалізації, освоєнню ефективних ніш у світовому господарстві та світовому ринку.

Наведені вище аргументи свідчать про те, що потік іноземних інвестицій, що зростає, може бути оцінений як прогресивна тенденція глобального характеру, як необхідна умова поживлення і піднесення української економіки. Роль іноземного капіталу об'єктивно повинна зрости, його необхідно залучати в усіх фірмах для розвитку інноваційних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теорії інвестицій пройшли складний шлях від відображення відповідних аспектів економічної діяльності на мікрорівні (підприємства) та макрорівні (держава) до аналізу цих складових діяльності різних суб'єктів економіки як взаємопов'язаних елементів складної системи, що забезпечується певним набором інституціональних факторів.

Окрім аспекти щодо активізації

інвестиційних процесів в Україні досліджені сучасними вітчизняними економістами. Цим науковим проблемам присвячені праці О. Амоші, Ю. Бажаля, В. Базилевича, Д. Безчасного, І. Бланка, З. Варналія, О. Власюка, А. Гальчинського, А. Гриценка, В. Гейця, Б. Губського, Б. Кваснюка, Т. Ковальчука, М. Крупки, І. Лукінова, М. Чумаченка, Ю. Пахомова, А. Пересади та інших вчених. Ці роботи є значним внеском у розвиток економічної теорії.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити роль іноземних інвестицій у системі фінансового забезпечення інвестиційного процесу в трансформаційній економіці України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Особливістю сучасної інвестиційної моделі розвитку України є слабе залучення в економіку іноземного капіталу. Продовжується істотне відставання в цій сфері від інших країн із перехідною економікою і "виникаючих ринків" (emerging markets). Незадовільною залишається і структура іноземних інвестицій. У 2008 р. на частку прямих іноземних інвестицій припадало лише 20% від загальних надходжень. Переважає кредитна форма залучення іноземного капіталу, на частку якої стабільно припадає понад 80%. Вкрай низька частка вкладень в акції і паї (1—3%), незначна частка реінвестицій (3—5%), що контрастує зі світовою практикою.

Україна на сучасному етапі розвитку її економіки повинна створити сприятливе інвестиційне середовище для залучення колосальних фінансових ресурсів. Адже інвестиції є джерелом коштів, необхідних для модернізації та розвитку української економіки. Вони сприяють залученню нових виробничих технологій, а також технологій ринкової поведінки. Важливим є саме те, звідки вони надходять та куди спрямовуються. Особливо важливим є залучення інвестицій з високорозвинутих країн світу, що характеризуються належним рівнем ринкової культури.

Національний інтерес вимагає, щоб вітчизняний та іноземний інвестори створили нові, насамперед високотехнологічні та наукоємні, імпортозамінні та експортоспроможні підприємства.

Створення за допомогою іноземних інвестицій успішно працюючих підприємств могло б розширити сукупну місткість ринку товарів, послуг, робочої сили і за рахунок цього сприяти відродженню економіки. Шляхом купівлі акцій і підприємств іноземні інвестори спроможні забезпечити стартовим капіталом виробництва з потужностями, що простоюють. Іноземні інвестиції могли б стати важливим чинником економічного зростання в Україні, проте не сприяють цьому їх недостатній обсяг і, як наслідок, дуже мала частка їх серед засобів, залучених для відродження виробництва. За оцінками експертів, річна інвестиційна потреба у прямих іноземних інвестиціях перевищує 4 млрд дол. США. За роки незалежності Україна змогла залучити станом на 1 січня 2009 року лише 5,3 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій, що становить 111 дол. США на одного жителя України. У 2008 р. приріст іноземного капіталу дорівнював 783,7 млн дол., що на 15,2%

більше порівняно з їхнім приростом за 2007 рік. Для порівняння: іноземні капіталовкладення у Польщі становлять 40 млрд дол., в Угорщині — 17 млрд дол. США.

Іноземні інвестиції потрібні не лише як допомога для виходу відчизняної економіки з кризи, а й як одне із важливіших джерел іноземної валюти. Найбільшу частину її надходження забезпечує експорт товарів і послуг. Хоча роль зарубіжних інвесторів як поставальників іноземної валюти не така вагома (доходи від товарного експорту перевищують загальний обсяг іноземних інвестицій в українську економіку), імпорт капіталу — це набагато більш вигідний для приймаючої сторони спосіб одержання іноземної валюти, ніж експорт товарів і послуг.

Справа в тому, що при експорті товарів і послуг країна, з одного боку, приймає іноземну валюту, з другого — в обмін на неї відразу віддає за кордон певні цінності на суму, що дорівнює купівельній спроможності одержаної валюти. У випадку імпорту капіталу країна приймає іноземну валюту, але нічого натомість відразу не віддає. Саме така особливість іноземних інвестицій дала змогу багатьом країнам, що розвиваються, з обмеженими виробничими та експортними можливостями піднести економіку на основі закупівлі на світовому ринку значних обсягів сучасних засобів виробництва за рахунок інвестованого зарубіжного капіталу і перетворитися в нові індустріальні держави.

Залучення іноземних інвестицій є найбільш реальним ресурсом у перехідній економіці східноєвропейських країн. Прямі іноземні інвестиції залишаються основним джерелом фінансування капіталовкладень, а також дефіциту поточного рахунка платіжного балансу цих країн. Велика їх роль у забезпеченні економічного зростання країн Центральної і Східної Європи, в передачі західної технології, ноу-хау і передового досвіду. Незважаючи на наявність світової тенденції останніх років щодо скорочення фінансових вкладень, іноземні інвестиції в Центральну і Східну Європу, включаючи Росію та Україну, в 2008 р. досягли рекордної позначки в 28,2 млрд дол. [1, с. 23—27]. Проте, потенціал даних країн у залученні іноземних інвестицій залишається значною мірою невикористаними. Ряд країн не мають можливості залучити достатньо коштів через незадовільні темпи реформування своєї економіки.

Лідерами у залученні іноземних інвестицій нині є Польща, Угорщина і Чехія, на які стабільно припадає близько половини іноземного капіталу, що надходить в країни Центрально-Східної Європи. Припливу ПІІ в ці країни сприяють відносно сприятливі інвестиційні рейтинги великих міжнародних агенцій (Moody's, Standart and Poor's, Fitch-IBCZ та ін.), які свідчать про політичну та економічну стабільність країни, а також їх сприятливий інвестиційний клімат.

Без сумніву, існує деяка залежність між темпами економічного зростання і припливом іноземних інвестицій в країну. Однак характер цього зв'язку не такий вже й однозначний. З одного боку, зростання може бути прискорене значними вливаннями іноземного капіталу, що приносить із собою нові технології та потужності, управлінський досвід, а

також забезпечує вихід на світовий ринок. З другого — іноземні інвестиції спрямовуються в першу чергу в країни, що вже досягли найбільших успіхів у формуванні засад ринкової економіки і виходять на траєкторію сталого економічного зростання [6, с. 48].

Україна у даному разі є винятком. Так, загальні чисті потоки капіталу до ринків, що виникають, оцінювалися в суму понад 150 млрд дол. США за минулий рік. Однак, лише мала частина з них була інвестована в економіку нашої країни. В останні роки фактично не було спільного надання позик для України. Річне надходження приватних іноземних інвестицій повільно зросло з дуже низького рівня та, як очікується, досягне в 2009 р. близько 800 млн дол. США. Це дорівнює 16 дол. США на душу населення і тому є надто незначною сумою порівняно із середньою сумою у країнах Східної Європи — близько 90 дол. США.

Треба відзначити низький рівень припливу інвестицій в Україну з країн, де здійснюється ефективне регулювання, корпоративне управління та існують високі стандарти прозорості — і ця ситуація поліпшується дуже повільно.

Сума прямих іноземних інвестицій на душу населення, що накопичена, ставить Україну в складну економічну ситуацію. На цьому рівні іноземні інвестиції є лише невеликою часткою від того, що реально потребує Україна для реструктуризації і модернізації промисловості, й, таким чином, для переходу до сталого економічного зростання. Більш того, програма приватизації, як одне з потенційних джерел іноземних інвестицій поки що не змогла залучити великих обсягів іноземних інвестицій, як на це сподівався уряд [5, с. 127].

У 2008 р. найбільш інвестиційно привабливими в Україні залишаються такі види економічної діяльності: харчова промисловість і переробка сільськогосподарської продукції — 852,3 млн дол. США (16,0% кумулятивних ПІІ), далі — оптова торгівля і посередництво у торгівлі — 854,8 млн дол. (понад 16%) та фінансова діяльність — 433,3 млн дол. США (8,1%).

Що стосується правового режиму іноземних інвестицій, то до нього входять як національно-правовий, так і міжнародно-правовий аспекти, і полягає він у наступному.

По-перше, правовий режим прямих іноземних інвестицій визначається передусім внутрішнім законодавством країни, що залучає інвестиції. Однак слід зважити, що існуюче законодавство викликає особливий інтерес інвесторів, оскільки торкається найважливішого для них питання — пільгових умов інвестування і державних гарантій захисту іноземних інвестицій.

По-друге, правове регулювання залучення іноземних інвестицій здійснюється не тільки Законом України "Про режим іноземного інвестування", який визначає правовий статус іноземних інвесторів і підприємств з іноземними інвестиціями, а й положеннями низки інших законів і підзаконних нормативних актів у галузі інвестиційної діяльності, приватизації, оподаткування, зовнішньоекономічної діяльності, підприємництва, валютного регулювання тощо.

По-третє, залучення іноземних інвестицій регулюється не тільки законодавством тієї або іншої країни, а й

міжнародними угодами між державами. Україна підписала багато двосторонніх інвестиційних угод (всього 676, із них 43 — чинні), зокрема кілька угод із країнами-членами ОЕСР. Двосторонні угоди, що мають вищу силу, ніж закон України про іноземні інвестиції, і тому мають вищу силу над ним у разі конфлікту, в більшості випадків відповідають міжнародним стандартам. До того ж Україна підписала кілька багатосторонніх угод щодо іноземних інвестицій, таких як Конвенція ICSID 1965 року, Енергетична Хартія 1994 року та Угода про співпрацю і партнерство з Європейським Союзом.

Закон України про іноземні інвестиції вважається сумісним із тим, що діє у країнах Східної Європи із перехідною економікою, а створення інституцій в Україні переважно оцінюється як перспективне. Кільком інституціям було поставлено завдання розвивати іноземні інвестиції, проте воно не було достатньо чітко визначене, не був розроблений механізм його реалізації. Для того, щоб удосконалити цю інституцію, головні урядові інститути, які пов'язані з іноземними інвестиціями, були інтегровані у структуру Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції. Такий підхід дає можливість розробити комплексну програму практичного втілення стратегії розвитку інвестицій.

По-четверте, інвестиційному законодавству, як і законодавству з економічних питань в цілому, притаманні непослідовність, нестабільність правових норм, що значною мірою пов'язано зі змінами курсу економічної політики держави.

Для ілюстрації позитивного впливу іноземних інвестицій на економіку країни-реципієнта можна навести приклад Угорщини, де домінуючу роль в освоєнні економіки відіграли транснаціональні корпорації. Зі 100 найбільших ТНК світу стійкі позиції на угорському ринку мають 48. На частку транснаціональних корпорацій припадає 75—80% іноземних інвестицій в економіку країни, їх дочірні підприємства і філії, засновані на території Угорщини, забезпечують до 30% ВВП і 65% угорського експорту матеріалів та продукції обробної промисловості. У сфері фінансового бізнесу ТНК перебуває в обігу до 63% сумарного акціонерного капіталу угорських банків.

Форсоване надходження іноземного капіталу зумовило докорінну зміну структури угорської економіки. В країні було створено такі нові для неї галузі промисловості, як виробництво легкових автомобілів, побутової електроніки, засобів мобільного зв'язку. Угорське автомобілебудування, наприклад, забезпечує нині майже 8,5% ВВП країни, а разом з усіма суміжними видами виробництва — 10—11%. Ряд ТНК заснували на території країни свої виробничі центри. Усе це дало змогу зберегти та угорською обробною промисловістю роль важливого джерела економічного зростання та забезпечити випереджаючий розвиток найбільш перспективних підгалузей.

Значне зростання потужності ТНК (в деяких з них обсяг виробництва порівнюваний за величиною з ВВП досить великих країн) змінило розстановку сил на міжнародній арені, послабило роль національних держав. Цю обставину констатують багато авторів [2; 6].

Якщо раніше основними гравцями у сфері міжнародних економічних відно-

син були держави, то в подальшому ситуація змінилась на користь міжнародних і деяких регіональних організацій, а останнім часом ТНК значно потіснили держави і зайняли свою нішу в системі міжнародних відносин.

Очевидно, що сучасна світова економіка розвивається в напрямі створення єдиного економічного простору, де основними суб'єктами господарських відносин стають вже не країни, а багатонаціональні компанії та їх альянси.

Розвиток теоретичної бази міжнародної економіки почався зі створення теорії міжнародної торгівлі товарами та послугами. Теорії ж прямих іноземних інвестицій фактично з'явилися тільки в 60-і роки минулого століття. Існуючі до цього неокласичні і неокейнсіанські концепції руху прямих іноземних інвестицій в основному мали відносний характер.

Традиційне применшення значення іноземних інвестицій пояснюється і тим фактом, що регулюванню руху інвестицій у світовій економіці і нині приділяється менше уваги, ніж регулюванню руху товарів. Нині не існує єдиної міжнародної організації, яка займається регулюванням іноземних інвестицій. Якщо у сфері міжнародної торгівлі від закінчення другої світової війни існує ГАТТ/СОТ, чийм глобальним правилом торгівлі підпорядковуються компанії усіх країн, то стосовно прямих іноземних інвестицій поки що не прийнято жодного такого правила.

Спираючись на вищевикладене, можна зробити висновок, що модель світової економіки, яка традиційно складалася в науці і ґрунтується на пріоритеті торговельних зв'язків, недооцінює значення інвестиційного співробітництва між країнами. Між тим нинішній стан речей дає змогу стверджувати про те, що в глобальному економічному просторі формується новий тип економіки, який ґрунтується на пріоритеті інвестиційних зв'язків у міжнародних відносинах [3, с. 12].

Українські компанії докладають зусиль для залучення капіталу солідних західних інвесторів, використовуючи нові для країни методи. Це, зокрема, упорядкування фірмового кредитно-інвестиційного рейтингу головними західними інвестиційними компаніями і консалтинговими агентствами, вихід на основні фондові біржі високорозвинених країн (Нью-Йорк, Лондон, Франкфурт).

Водночас успіх корпоративної стратегії українських фірм із залучення іноземних інвестицій у вирішальному ступені буде визначатися ефективністю заходів для поліпшення інвестиційного клімату в загальнодержавному масштабі.

Позитивні аспекти нової моделі тісно пов'язані з перевагами глобалізації. Вона знижує і в кінцевому рахунку ліквідує будь-які бар'єри на шляхах транскордонного переміщення товарів, капіталу та послуг, що нормативно позначається на відносинах між країнами. Глобалізація проявляється і в уніфікації регулювання, що полегшує доступ на зарубіжні ринки, забезпечує стандартизацію вимог до переміщення капіталу і платіжно-розрахункових операцій. Звідси — інтенсифікація потоків інвестиційних і фінансових коштів.

Процес глобалізації обов'язково призведе до того, що інвестори почнуть переорієнтовуватися на сектор світового ринку з підвищеною доходністю і на-

магатимуться залишити сфери, які жорстко регулюються більш інтенсивною конкуренцією. Інвестори досить вимогливі й до якості інституціонального середовища. В умовах глобалізації інституціональна сфера виступає фактором конкурентних переваг. Ідеться про високо-розвинутий фондовий ринок, без наявності якого інвестиційний капітал уже не матиме глобальних можливостей, про венчурний малий бізнес, що забезпечує ТНК вигідність інноваційного розвитку, про інвестиційно-фінансовий стратегічний контур, без побудови якого вразливими виявляться найбільш важливі для країни довгострокові вкладення.

Таким чином, основні результати глобалізації інвестиційних процесів у контексті їх впливу на економічне зростання можна звести до наступного.

1. Збільшення валових потоків капіталу. Динаміка співвідношення сум припливів і відпливів інвестицій до номінального ВВП показує, що валові потоки капіталу за останні десять років істотно збільшилися. Міжнародні інвестиції виступають рушійними механізмами поліпшення внутрішньої структури національної економіки та підвищення її адаптаційного потенціалу до кон'юнктурних шоків на рівні міжнародної економіки.

2. Синхронізація руху цін. Посилення міжнародного руху капіталу і пов'язане з ним зменшення різниці у процентних ставках на різних ринках призводять до синхронізації руху цін на активи. Наслідком такої синхронізації є поступове послаблення міжнародної диверсифікації інвестицій. Якщо ситуація на різних ринках буде розвиватися паралельно, то переваги від диверсифікації інвестицій почнуть різко зменшуватися.

3. Фондові ринки стають факторами, що визначають структуру фінансового сектора. Відомі моделі фінансування інвестицій — банківська і ринкова — ще недавно чітко розмежовувалися залежно від регіонів локалізації. Зокрема, модель інвестування через фінансові ринки вважалася англо-американською, тоді як модель фінансування, в якій провідна роль належала банківській системі, — континентальною.

Внаслідок процесу сек'юритизації банківський сектор втрачає свою роль як механізм перерозподілу фінансових коштів і віддає її фондовому ринку, причому самі банки переорієнтовуються з традиційних кредитних на фондові ринки. Чіткі ґносеологічні та праксеологічні межі між цими двома моделями розмиваються, що пов'язується із специфікою розподілу ринків. Тобто актуалізація схильності до ризиків як передумова швидкого економічного зростання на основі найоптимальнішої алокації ресурсів призводить до посилення ролі фондового інвестування.

4. Зміна структури фінансових інструментів ринку на користь інструментів реального сектора — корпоративних цінних паперів та їх похідних. Валюта як інструмент фінансового ринку поступово втрачає самостійне значення. Зростання масштабів руху капіталу дедалі більше позначається на тому, що валютні операції обслуговують рух потоків інвестицій. Швидко зростає в абсолютному і відносному виразі сектор корпоративних цінних паперів. Одним з найсуттєвіших чинників його зростання, як відмічалось, стали останнім часом транскордонні операції (діяльність ТНК).

5. Зростання масштабів глобально-технологічного переозброєння фінансових ринків на основі інтернет-технологій. Інтернет-технології не лише усувають кордони між фінансовими ринками, а й сприяють встановленню безпосередніх зв'язків між інвестором та емітентом, що значно підвищує ефективність міжнародної інвестиційної діяльності [4, с. 57].

ВИСНОВКИ

Вищевикладене безпосередньо пов'язане з інтегруванням економіки України в глобальний простір. Відсутність взаємної інтеграції є свідченням закритості або інвестиційної непривабливості. Україна повинна скористатися позитивними процесами глобалізації інституційних ринків і максимально інтегруватися в міжнародну ринкову систему. Однак, наша країна може стати рівноправним партнером у міжнародному співробітництві тільки шляхом інтеграції національної інвестиційної моделі у світову, поглиблення відповідно до міжнародних критеріїв лібералізації усіх сфер економічної діяльності. Такий підхід має стати основою інвестиційної привабливості української економіки.

Глобалізація інвестиційних процесів дала поштовх конкуренції країн-реципієнтів до залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку. За таких умов Уряд України має провести системну роботу щодо поліпшення інвестиційного клімату та підняти інвестиційний імідж країни, насамперед, за кордоном. Таким чином, Україна повинна створити сприятливе для економічного зростання та іноземного інвестування інституціональне середовище шляхом активного репрофілювання стратегії на інтеграцію у міжнародну ринкову систему. Досвід країн, які активно включилися у світове господарство в контексті глобалізації інвестиційних процесів, переконує, що переваги від орієнтування на таку мету є значними і починають з'являтися задовго до реальних інвестицій. Гармонізація економічної політики та законів України з тими, що існують у розвинутих країнах, забезпечить впевненість у вибраному напрямі економічного та політичного розвитку, залучення іноземних інвестицій та сприятиме економічному зростанню.

Література:

1. Бутко М., Мурашко М. Інвестиційна політика: загальнодержавний і регіональний вибір // Схід. — 1999. — № 1—2. — С. 23—27.
2. Кузнецов В. Что такое глобализация? // Мировая экономика и международные отношения. — 1998. — № 2. — С. 14.
3. Лук'яненко Д.Т., Білошапка В.А. Концепція інвестиційних полів в аналізі впливу іноземного капіталу на розвиток виробничо-експортного потенціалу. — К.: КНЕУ, 1995. — С. 12.
4. Мельник В.В., Козак В.В. Міжнародна інвестиційна діяльність. — Тернопіль: Карт-бланш, 2003. — 249 с.
5. Сприяння сталому економічному зростанню в Україні. — К.: Альфа-Принт, 2001. — 347 с.
6. Шакина А. Прямые иностранные инвестиции в странах Восточной Европы // Мировая экономика и международные отношения. — 2003. — № 2. — С. 48—51.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2009 р.